
Indledning

Den danske velfærdsstat betragtes ofte, sammen med de andre nordiske lande, som modelstater i den internationale offentlighed, både når det gælder kønnenes ligestilling og organiseringen af hverdagslivet. Indikatorer herpå er, at majoriteten af kvinderne deltager i det lønnede arbejde udenfor familien samt at der er et højt offentligt serviceniveau for børn, ældre og handicappede m.v. Alt i alt har påstanden været, at det bedst kan betale sig at være kvinde i et samfund, som det danske, hvor velfærdsydelse er baseret på borgerrettigheder og på principper som skattefinansiering og universalisme.

Der har i tidens løb været fremført forskellige forklaringer på velfærdsstatens fremvækst. Nogle har set velfærdsstaten som et logisk funktionelt svar på industrialiseringen eller som en refleks af økonomiske lovmæssigheder. Andre har fremhævet aktørforklaringer, hvor velfærdsstaten har været set som et "socialdemokratisk" projekt. Kvinde- kønsforskningen har udvidet aktørperspektivet til også at omfatte kvinder. Der har i komparative analyser af velfærdsstaternes historie været peget på kvindernes bidrag til velfærdsstatens udformning og konstruktion og på at kvin-

ders reformbestræbelser og velfærdsinitiativerne påvirkede hinanden, navnlig når det gjaldt initiativer for mødre og børn.

Samtidig har komparative analyser vist, at der ikke nødvendigvis er en sammenhæng mellem en stærk reformbevægelse blandt kvinder og så de foranstaltninger, der blev til virkelighed. I Danmark ser det endog ud til, at der har været en vis diskrepans mellem ønskerne fra kvinders side og så det, der er blevet resultatet. "Vi solgte os selv for billigt og glemte at stille krav, der gør det muligt at forene arbejdslivet med familielivet," som en forsker for nylig udtrykte det. Set ud fra et sundhedsmæssigt synspunkt har det således i lang tid været temmeligt risikabelt at være kvinde i det danske samfund. Siden midten af 1960'erne har danske kvinder mellem 35 og 64 år haft en markant overdødelighed i forhold til Sverige og Norge og en række andre europæiske lande. At mændenes levealder siden slutningen af 1970'erne også har været på retur, gør for såvidt sagen endnu mere beskæmmende.

Skyldes det at Danmark sammenlignet med de øvrige nordiske lande har haft en politisk kultur, hvor specielle kvindekrav og hensyn til sammenhængen mellem familie- og arbejdsliv har haft svært ved at trænge igennem? Eller skyldes det, at landet har gennemløbet en moderniseringsproces, som har være mere radikal end andre steder? Helt aktuelt har Danmark verdensrekord både når det gælder kvindernes deltagelse i det lønnede arbejde og når det gælder børns pasning udenfor familien. Har opbruddet været så markant, at både mentalitet og samfundets indretninger iøvrigt har haft svært ved, eller måske ligefrem har vægret sig ved at følge med? Som flere af artiklerne i dette nummer peger på, trænger mange af forestillingerne om familieliv, forældreskab og forholdet mellem kønnene gevaldigt til at blive gentænkt og ajourført til forholdene i det senmoderne samfund. Det samme gælder de klassiske velfærdsstatsforanstaltninger, som de er udmøntet i

love og institutioner, ikke mindst i omsorgen for ældre og børn.

Hensigten med dette nummer af *Kvinder, Køn og Forskning* er at bidrage til den igangværende debat af velfærdsstaten. Både ved at bringe kvinde- og kønsforskningen på banen som en kritisk instans, der kan gøre billedet af det danske velfærdssamfund og kønnenes position heri mere ædruelige end tilfældet er i den aktuelle debat. Ligesom hensigten er at bidrage med nye forklaringer og visioner om sammenhængen mellem familie- og arbejdsliv og om pleje, pasning og omsorg.

Er mænd ofre for kvinders magt i velfærdsstaten, spørger Karen Sjørup i sit essay "Velfærdsstaten som middel i kvinders magtspil. Governmentalitet og statsfeminisme i den moderne velfærdsstat." Hun refererer dermed til de påstande, der var været rejst om kvinders magtposition i velfærdsstatens institutioner og i samfundet som sådan. En magtposition, der angiveligt skulle marginalisere mandlige værdier og adfærdsformer og gøre mænd til ofre i velfærdsstaten. I essayet argumenterer hun for et alternativ til det politologiske begreb om magt, der har været tæt knyttet til idealerne om individuel frihed og lighed og forståelsen af politisk indflydelse, som snævert knyttet til parlamentet. Det er en magtforståelse, som både præger mange (liberale) mænd i den nuværende debat og også (stats)feministiske strategier. Sidstnævnte har langt hen set kvinder som ofre i en patriarkalsk velfærdsstat. Men, hævder Karen Sjørup, magten i den sene velfærdsstat er et meget mere kompliceret foretagende, hvor magt snarere skal identificeres ved hjælp af Foucaults begreber om governmentalitet og bio-magt. Hun mener, at den patriarkalske alliance mellem familien og samfundet er brudt i dag, men at forestillingen om, at den blot er afløst af en matriarkalsk dominans er alt for simpel. Magten har fået stadig flere agenter, kvinder som mænd og den udspiller sig i omfattende forhandlingspil. Ovenfra og nedenfra.

Også Maren Bak argumenterer i artiklen "Moderskab og feminisme. Belyst ud fra enemorfamilien" for at forlade offertænkningen i den feministiske forskning. Hun viser, at kvindeforskningen har haft et dybt ambivalent forhold til moderskabets betydning i kvinders liv. Hun har selv taget moderskabet alvorligt og undersøgt dets specifikke vilkår og udtryk i den senmoderne velfærdsstat. Med afsæt i en undersøgelse af enlige mødres hverdagsliv viser hun, at moderskab må forstås i relation til kvinders glæde, autonomi og styrke og ikke blot i termer af ulighed.

I artiklen "Opvækst hos fædre" sætter Mogens Nygaard Christoffersen enlige forældre til debat med fokus på fædre. Artiklen bygger på en interviewundersøgelse foretaget af Socialforskningsinstituttet. Den kontroversielle påstand er, at børn har nogle fordele hos enlige fædre, som de kun har i begrænset omfang hos mødrene og at barnet derfor ikke generelt er bedre tjent med at være hos moderen end hos faderen. Samtidig viser undersøgelsen at langt flere kvinder end mænd bliver udsat for negative reaktioner på at være enlig forælder. Enlige mødre har lavstatus, mens enlige fædre møder beundring. En stigmatisering, der er mindst ligeså påtrængende, som understregningen af fædrenes forældreevner.

Orlov til børnepasning er et andet dagsaktuelt emne. I artiklen "Orlov til børnepasning – en familiepolitisk revolution?" viser Bente Marianne Olsen de mange lakuner i denne lovgivning, som har været lovprist af mange politikere. Hun viser, at orlov til børnepasning ikke rummer nøglen til ligestilling, fordi den ikke skaber mulighed for et ligeværdigt og sammenhængende familie- og arbejdsliv. Orlov til børnepasning betyder reelt, at mange kvinder via de lange orlovsperioder forlader arbejdsmarkedet i den højfertile alder, ligesom deres formødre i 1950erne og 1960erne. Det er en individuel løsning, som fjerner fokus fra det egentlige problem med at skabe vilkår, som giver fædre og mødre reelle muligheder for

at deles om den økonomiske forsørgelse og omsorgen for børn.

Omsorg er et centralt element i diskussionen af velfærdsstat og køn, ikke mindst fordi det overvejende er kvinder, der udfører den som lønarbejde og som forpligtelse. En af hovedopgaverne i den institutionaliserede omsorg har været at sikre omsorg overfor de grupper i samfundet, der ikke var i stand til egenomsorg, børn, syge og ældre f.eks. En stor del af omsorgen udføres i dag som lønarbejde i statslige institutioner, daginstitutioner, plejehjem og sygehuse. På den måde er omsorgen blevet mere synlig og genstand for teoretisering og politisering. Er omsorgen truet, spørger Hanne Marlene Dahl i forskningsoversigten "Mellem kærlighed og arbejde. Omsorgsteori: Traditioner og centrale temaer". Ud fra en gennemgang af den britiske og den skandinaviske omsorgsteori er hendes ærinde at analysere, hvordan forholdet mellem omsorg, etik og køn er blevet forstået indenfor omsorgsteorien. Eksisterer der en særlig omsorgsrationalitet, som er knyttet til køn? Hvilken slags viden anvender vi når vi udøver omsorg overfor den anden etc. ?

Myra Lewinther konkretiserer nogle af disse spørgsmål i sin empiriske analyse af hjemmehjælpere. I artiklen "Hjemmehjælp og hjemmehjælper i forandringens arena. Spændingsfeltet mellem omsorg og effektivitet". Hun beskriver udviklingen af hjemmehjælpen som professionaliseret omsorg. Samtidig diskuterer hun konsekvenserne af den omlægning af hjemmehjælpen, som har fundet sted i 1990erne. I den forbindelse har man søgt at anvende principper fra produktionen til effektivisering og modernisering af omsorgssektoren. Myra Lewinther mener, at selve kernen i hjemmehjælpsarbejdet, ansvar og respekt for den ældre, dermed bliver anfægtet.

I Danmark passes godt 50 % af børn under 2 år og godt 86 % af børn mellem 3 og 5 år i det offentlige dagpasningssystem. Derfor kan det undre, at diskussionen indtil videre har drejet sig om kvantitet og ikke

om kvaliteten af pasningen. I artiklen "Pladsgaranti – men ingen garanti for indholdet" beskæftiger Hanne Thorsen sig med udviklingen i børns dagpasning fra 1960 til 1996. Den offentlige dagpasning er et centralt element i velfærdsstatens institutionsnet. Men af historiske årsager er den en del af det sociale serviceapparat, som kun er underlagt et spinkelt sæt retsregler i sociallovgivningen. Hun argumenterer for skabelsen af en egentlig børnelov, og at dagpasningen tages ud af Bistandsloven. Samtidig peger hun på mødre og fædre som en politisk kraft, der skal insistere på kvalitet i børns liv og af den offentlige børnepasning.

I debatsektionen bringer vi nogle anmeldelser af Forskningsrådenes Strategiplaner for perioden 1998-2002. Som det fremgår står hverken ligestilling af køn i akademien eller initiativer til at fremme kvinde- og kønsforskningen centralt. I skrivende stund

(april 1997) har forskningsminister Jytte Hilden udgivet et debatoplæg: "Hvorfor forsker? – karrierevej eller blindgyde." Det rejser spørgsmålet om, hvordan universitetskulturen kan moderniseres, så den kan tiltrække unge forskertalenter herunder ikke mindst kvindelige forskere. Er det en god ide at oprette særlige forskningsadjunkturer, øremærket til kvinder? spørger hun, og peger på de naturvidenskabelige og tekniske fag, hvor det er særligt svært at tiltrække kvinder. Forhåbenlig finder disse tanker også vej til andre områder, hvor problemerne ligeså er påtrængende. Og forhåbentlig får de en afsmittende effekt på de kønsløse strategiplaner.

Hilda Rømer Christensen

Temareaktion for dette nummer:

*Bente Marianne Olsen og
Hilda Rømer Christensen*